

VAHİD PAŞA KÜTÜPHANESİ

Vahid Paşa, vakfiyesinde şehrin âlimlerinin görüşleri alınarak seçilecek iki hâfız-ı kütübün tatil günü cuma dışında kütüphanede bütün gün bizzat bulunmaları üzerinde ısrarla durmaktadır (VGMA, nr. 579, s. 702-703). Ayrıca bunların günlük 60'ar akçe olan ücretlerinin yanında vakfettiği değirmenin kârını da alacaklarını belirtmiştir (VGMA, nr. 579, s. 702). Buna karşılık hâfız-ı kütübler kaybolan kitapları tazmin edecek, ciltleri yıpranan kitapların tamir masrafları da vakfın artan gelirlerinden karşılanacaktır (VGMA, nr. 579, s. 703). Diğer birçok vakıf kütüphanesinde olduğu gibi kütüphaneyi temizlemek için bir ferrâş görevlendirilmiştir. Kitapların sayımı her yılın muharrem ayında şehir kadısının, müftü ve âlimlerin nezâretinde yapılacak, sayım sonrası kütüphanedeki kitapların yeni bir katalogu hazırlanarak vakfın mütevellisine gönderilecektir.

Kütüphane haftanın altı günü açık tutulacağı için dışarıya ödünç kitap verilmesi şart koşulmuş, özellikle şehrin ileri gelenleri ve idarecilerinin aracılığıyla hâfız-ı kütüblere baskı yapılarak bu kuralın ihlâl edilmemesi ısrarla istenmiştir. Ayrıca vakfın artan geliri Kütahya şehri ulemâsının ihtiyaç duyacakları kitapların satın alınmasına tahsis edilmiştir (VGMA, nr. 579, s. 703-704). Başbakanlık Arşivi'ndeki bir belgede Vahid Paşa'nın, gelirini Kütahya'daki kütüphanesine vakfettiği değirmenin 1230 (1815) yılına ait muhasebesi bulunmaktadır. Vahid Paşa'ya Kütahya'dan gönderilen bu muhasebe bilançosunda değirmenden gelen 320 kuruşluk gelirin nerelere harcandığı belirtilmiştir. Molla Bey diye tanınan İbrâhim Edhem Bey ve diğer hayır sahiplerinin bağışlarıyla Vahid Paşa Kütüphanesi koleksiyonu zaman içinde zenginleştirilmiştir. Bugün Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi adıyla varlığını sürdüren kütüphanede 3085 yazma (420 Türkçe, 2473 Arapça, 192 Farsça) ve 4161 eski harfli matbu eser yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vahid Paşa'nın Kütahya'daki Kütüphanesinin 1226 Tarihli Vakfiyesi, VGMA, nr. 579, s. 700-712; Şer'iyye Sicilleri, Evkâf-ı Hümâyun Müfettişliği, nr. 315, s. 137^{a-b}; *İbrahim Edhem Bey'in Vahid Paşa Kütüphanesi'ne Vakfettiği Eserlerin Vakfiyesi*, Kütahya Şer'iyye Sicilleri, nr. 33, s. 50-52; Kütüphaneye koyduğu kitapların listesi için bk. s. 27; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 21, 129; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 20-21; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, Bir Deneme", *Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1981-82, s. 317;

H. Sibel Çetinkaya, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri (İstanbul Dışındaki)*, *Anadolu Selçuklu Döneminden Cumhuriyet Dönemine Kadar* (doktora tezi, 2006), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 375-382; Mustafa Yeşil, "Kilisli Vahid Paşa Kütüphanesi", *Ülkü*, III/25, Ankara 1949, s. 17-18; Ali Aksakal, "Vahit Paşa ve Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi", *Vahit Paşa'nın Sesi*, XV/15, Kütahya 1990, s. 11-12; Mehmet Taşkın, "Vahid Paşa ve Kütüphanesi", *Yedi İklim*, X/68, İstanbul 1995, s. 86-88; Mustafa Erdoğan – Atilla Batur, "Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Türkçe El Yazmaları-I: Divanlar", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I/2, Kütahya 1999, s. 207-215.



İSMAİL E. ERÜNSAL

VÂHİDÎ

(واحدى)

(ö. X./XVI. yüzyıl)

Anadolu'daki
derviş zümrelerine dair
Menâkıb-ı Hoca-i Cihân
adlı eseriyle tanınan müellif
(bk. MENÂKIB-I HOCA-I CİHÂN).

VÂHİDÎ

(الواحدى)

Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed
b. Muhammed en-Nisâbüri
(ö. 468/1076)

Müfessir ve Arap dili âlimi.

Nişâbur'da doğdu. Araplar'ın Benî Kudâa kabilesine mensuptur. Mettûye ve Vâhid adındaki atalarına nisbetle Mettûyi ve Vâhidî nisbeleriyle anılmış, ancak Vâhidî diye şöhret kazanmıştır. Ticaretle uğraşan ailesi Rey ve Hemedan arasındaki Sâve'den Nişâbur'a göç etmiştir. Vâhidî, önce Nişâbur âlimlerinden Ebû Ömer Saîd b. Hibetullah el-Bistâmî'den hüsn-i hat öğrendi ve Kur'an'ı ezberledi. Daha sonra Ebû Bekir Ahmed b. Hasan el-Hîrî, Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Mahmiş ez-Ziyâdî ve Hasan b. Muhammed el-Herevî'den hadis; Ebû Osman Saîd b. Muhammed el-Hîrî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Büstî ve Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Fârisî'den kıraat dersleri aldı. Sarf, nahiv, meânî, lügat, şiir ve edebiyatı Ebû'l-Hasan İmrân b. Mûsâ el-Mağribî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kuhendîzî ed-Darîr, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Arûzî gibi hocalardan öğrendi. Tefsir ve kıraat ilmini üzerinde etkisi açıkça görülen hocası Ebû İshak es-Sa'lebî'den tahsil etti. Kaynaklarda ilmi seyahatlerde bulundu-

ğu belirtiliyorsa da nerelere gittiği zikredilmemektedir. Bununla birlikte bazı eserlerindeki ifadelerden Cürçân, İsfahan ve Bağdat'a gittiği anlaşılmaktadır (*et-Tefsîrû'l-basîf*, neşredenin girişi, I, 67-68; Cevde Muhammed Muhammed el-Mehdî, s. 65). Uzun yıllar medreselerde ders veren Vâhidî aralarında Ebû'l-Abbas Ömer b. Abdullâh b. Ahmed el-Ergiyânî ve kardeşi Ebû Nasr Muhammed el-Ergiyânî, Ebû Muhammed Abdülcebbar b. Muhammed el-Hewârî, *el-Kâmil* müellifi Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî, Ebû Bekir Yahyâ b. Abdürrahîm el-Makberî, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin de yer aldığı pek çok talebe yetiştirdi. Vâhidî, Cemâziyelâhîr 468'de (Ocak-Şubat 1076) yetmiş yaşlarında iken (İbnü'l-İmâd, V, 292) Nişâbur'da vefat etti.

Kaynaklarda allâme, muhaddis, tefsirde asrın imamı, fakih, Arap dilinde ve nahivde üstat, şair gibi sıfatlarla nitelenen Vâhidî'nin yaşadığı dönemde üne kavuştuğu, Nizâmülmülk'ün ve kardeşinin kendisine saygı gösterdikleri kaydedilir. İtikadında Eş'arî, amelinde Şâfiî mezhebine mensuptu. Eserlerinde Ehl-i sünnet akaidini savunmuş, Kaderiyye, Müşebbihe, Müces-sime gibi fırkalara karşı mücadele etmiştir. Tefsir ve Kur'an ilimleri alanındaki üstünlüğü yanında Arap dili ve edebiyatındaki birikimiyle de tanınmıştır. İbn Teymiyye onun, hocası Sa'lebî'den daha iyi Arapça bildiğini belirtmiş (*Minhâcû's-sünne*, VII, 91, 312), kendisinden bazı manzumeler nakledilmiştir (Yâkût, XII, 260-262). Öte yandan eserlerinde fikhî izahlara yer vermesi bu alandaki bilgisini, *Kitâbü'l-Megâzî* adlı kitabı da siyer ve megâzî alanındaki birikimini göstermektedir. Ancak eserlerinde yer yer zayıf ve mevzû hadislerle İsrâiliyat'a rastlanması yüzünden eleştirilmiştir (İbn Teymiyye, bk. bibl.; ayrıca bk. *et-Tefsîrû'l-basîf*, neşredenin girişi, I, 98-100).

Eserleri. 1. *el-Basîf fi tefsîri'l-Kur'ân*. Döneminin en önemli tefsirlerinden biri olup 446 (1054) yılında tamamlanmıştır (*et-Tefsîrû'l-basîf*, XXIV, 476). Başta hadis olmak üzere sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn ile müfessirlerin görüşlerinin zikredildiği eserde lügavî ve nahvî izahlar yanında kıraatlere, fikh ve kelâm konularına, nüzûl sebeplerine yer verilmiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'ı en önemli kaynaklarından biridir. Zayıf ve mevzû rivayetler yanında tefsirle ilgisi bulunmayan lügavî ve nahvî izahların uzatılması gibi sebeplerle eleştirilmiştir (a.g.e., II, 192; III, 13). Eser, bölümler halinde Câmîatü'l-

İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de on beş doktora öğrencisine tahkik ettirilmiş ve yirmi beş cilt halinde yayımlanmıştır (Riyad 1430). Ebû'l-Fezâil Ahmed b. Abdülatîf et-Tebrîzî, *Mecma'u'l-elâf fi'l-cem'i beyne letâ'ifi'l-Basîṭ ve'l-Keşşâf* adlı çalışmasında Vâhidî'nin bu eseriyle Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ından derlemeler yapmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1597; *el-Vecîz*, neşredenin girişi, I, 32). **2.** *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz. Tefsîrû'l-Celâleyn*'in başlıca kaynaklarından biri olan muhtasar bir tefsirdir. Müellif önce *el-Basîṭ*'i yazmaya başlamış, ancak yazım işi uzayınca talep üzerine bu eserini kaleme almıştır. Muhammed b. Ömer en-Nevevî'nin *et-Tefsîrû'l-münîr*'inin kenarında basılan tefsirin (Kahire 1305/1887) ilmî neşirleri de yapılmıştır (nşr. Mustafa es-Sekkâ, Kahire 1374/1955; nşr. Safvân Adnân Dâvûdî, I-II, Dimaşk 1415/1995). **3.** *el-Vasîṭ fi tefsîri'l-Ḳur'ânî'l-mecîd (el-Vasîṭ beyne'l-makbûd ve'l-basîṭ)*. Orta hacimde dört ciltlik bir tefsir olup 461 (1069) yılında tamamlanmıştır. Bakara sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva eden birinci cüzünün neşrini Muhammed Hasan Ebû'l-Azm ez-Zefîti gerçekleştirmiştir (Kahire 1406). Eser üzerine önce Ezher Üniversitesi'nde bölümler halinde üç ayrı kişi tarafından doktora tezi hazırlanmış, daha sonra bunlara iki kişi daha katılmış ve eser *el-Vasîṭ fi tefsîri'l-Ḳur'ânî'l-mecîd* adıyla neşredilmiştir (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr., I-IV, Beyrut 1415/1994). İsmâil b. Muhammed el-Hadramî, *'Umde-tü'l-kavî ve'd-da'if el-kâşif limâ vaḳa'a fi Vasîṭi'l-Vâhidî mine't-tebdîl ve't-tahrîf* adlı eserinde söz konusu tefsirde yer alan garip ve müphem lafızları açıklamış, gerekli tashihlerde bulunmuştur. Brockelmann ise bu eserin *el-Vasîṭ*'e reddiye mahiyetinde yazıldığı görüşündedir (*Suppl.*, I, 731). Kaynaklarda *Me'âni't-tefsîr*, *Müsnedü't-tefsîr*, *Muhtaşarü't-tefsîr*, *el-Hâvî li-cem'i'l-me'âni* ve *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Ḳur'ân* adıyla Vâhidî'ye beş tefsir daha nisbet edilmekteyse de bunların yukarıda adı geçen üç tefsirden farklı eserler mi yoksa bunların çeşitli bölümlerine verilmiş adlar mı olduğu konusu belli değildir (Cevde Muhammed Muhammed el-Mehdî, s. 91-93; *el-Vasîṭ*, neşredenin girişi, I, 29; *el-Vecîz*, neşredenin girişi, I, 32-34; *et-Tefsîrû'l-basîṭ*, neşredenin girişi, I, 87-89). **4.** *Esbâbü'n-nüzûl*. Bu konuda kaleme alınan en meşhur eserlerden biridir ve kendisinden sonra yazılan birçok kitaba kaynak teşkil etmiştir. Eser Ca'berî

tarafından isnadları hazfedilerek kısaltılmıştır (Süyûtî, *el-İtkân*, I, 92). İlk defa hâmişinde Hibetullah b. Selâme'nin *en-Nâsiḥ ve'l-mensûḥ*'uyla birlikte basılan eserin (Kahire 1315) birçok tahkiki neşri gerçekleştirilmiş (nşr. Seyyid Ahmed Sakr, Kahire 1389/1969; nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dimaşk 1408/1988; nşr. Seyyid el-Cümeylî, Beyrut 1410/1990; nşr. İsam b. Abdülmuhsin el-Humeydân, Beyrut 1411/1991, Demmâm 1412/1992; nşr. Kemâl Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1411/1991; nşr. Mâhir Yâsîn el-Fahl, Riyad 1426/2005). Necatî Tetik ve Necdet Çağlı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*Esbab-ı Nüzûl: Kur'an-ı Kerim'in İnş Sebepleri*, Erzurum, ts.). **5.** *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*. Mütenebbî'nin divanına yazılan şerhlerin en üstünü kabul edilen (İbn Hallikân, III, 303; *Keşfü'z-zunûn*, I, 809) ve ilk defa Abdülhüseyn Hüsâmeddin tarafından basılan (Bombay 1271/1854) eserin çeşitli ilmî neşirleri yapılmıştır (nşr. Friedrich Dieterici, Berlin 1861; nşr. Yâsîn el-Eyyûbî v.dğr., I-V, basıkı yeri yok, 1999, [Dârü'r-râidi'l-Arabî]). **6.** *Kitâbü'l-Megâzî (Ṭirâzû'l-megâzî)*. 351 varaklık bir nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğu (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 804) zikredilmiştir (*el-Vecîz*, neşredenin girişi, I, 35).

Afif Muhammed Abdurrahman tarafından tahkik edilerek yayımlanan *el-Vasîṭ fi'l-emşâl* adlı eserin (Küveyt 1395/1975) Vâhidî'ye aidiyeti şüphelidir. Dâvûdî, kitapta bazı ifadelerden hareketle eserin müellifinin Vâhidî'den sonra yaşamış bir âlim olduğunu belirtmiş (a.g.e., neşredenin girişi, I, 37), *et-Tefsîrû'l-basîṭ*'in nâşirleri de aynı kanaati benimsemiştir (neşredenin girişi, I, 90-91). Mustafa Altundağ, Köprülü Kütüphanesi'nde mevcut (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1631/2, vr. 15^a-36^a), Vâhidî'ye nisbet edilen *Fezâ'ilü's-süver* adlı eserin yüksek lisans tezi olarak tahkikini yapmıştır (aş. bk.). Bunların dışında kaynaklarda Vâhidî'ye nisbet edilen eserler şunlardır: *Tefsîru esmâ'i'n-nebî*, *Nefyü't-tahrîf 'anil-Ḳur'ânî's-şerîf*, *el-İgrâb fi 'ilmi'l-i'râb*, *Risâle fi'l-besmele (Hâşiye 'alâ şerhi'l-besmele)*, *et-Taḥbîr fi Şerhi esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, *Kitâbü'd-Da'avât*, *Fezâ'ilü'l-Ḳur'ân*, *Risâle fi şerefi 'ilmi't-tefsîr* (eserleri için bk. Cevde Muhammed Muhammed el-Mehdî, s. 85-97; *el-Vecîz*, neşredenin girişi, I, 31-36; *et-Tefsîrû'l-basîṭ*, neşredenin girişi, I, 76-92).

Vâhidî üzerine akademik çalışmalar da yapılmıştır. Cevde Muhammed Muhammed

el-Mehdî'nin *el-Vâhidî ve menhecühû fi't-tefsîr* (bk. bibl.) ve Mehâ Abdurrahman Netû'nun *el-Vâhidî ve menhecühû fi'l-'aḳide: Arz ve bahş* (1428/2006, Ümmülkurâ Üniversitesi [Mekke]) adıyla doktora tezleriyle Mustafa Altundağ'ın *Müfessir el-Vâhidî ve Fedâilü's-Süver Adlı Kitabı* (1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Rızâ Bilâl Receb'in *et-Tezevuku'l-edebî 'inde'l-Vâhidî: es-Seyfiyyât nemûzecen ma'a şerhi'l-Vâhidî li-Dîvânî'l-Mütenebbî* (1996, el-Câmiatü'l-Lübânîyye), Gıyâs Muhammed Babû'nun *ez-Zevâhirü'n-naḥviyye fi şerhi'l-Vâhidî li-Dîvânî'l-Mütenebbî* (2005, Câmiatü Tişrîn [Lazkiye]) ve Ahmed el-Fâlih'in *Eşeru 'ilmi esbâbi'n-nüzûl 'inde'l-Vâhidî fi tefsîrihi'l-Basîṭ min evveli'l-Fâtîḥa ilâ nihâyeti sûreti'l-Mâ'i-de* (1429, Câmiatü'l-Melik Suûd) isimli yüksek lisans tezleri bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâhidî, *Esbâbü'nüzûli'l-Ḳur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1969, neşredenin girişi, s. 5-22; a.mlf., *et-Tefsîrû'l-basîṭ* (nşr. Muhammed b. Sâlih b. Abdullah el-Fevzân v.dğr.), Riyad 1430, neşredenin girişi, I, 23-130; II, 192; III, 13; XXIV, 476; a.mlf., *el-Vasîṭ fi tefsîri'l-Ḳur'ânî'l-mecîd* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Beyrut 1415/1994, neşredenin girişi, I, 18-30; a.mlf., *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî), Dimaşk-Beyrut 1415/1995, neşredenin girişi, I, 11-42; Gazzâlî, *İḥyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, Kahire, ts. (Dârü's-şar'b), I, 67; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 257-270; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 163; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 223-225; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 303-304; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, VII, 12, 13, 34, 91, 177, 300, 311, 312, 355, 434; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 339-341; Sübkî, *Ṭabakât*, III, 289-290; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 256-258; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 145; a.mlf., *el-İtkân* (Bugâ), I, 92; II, 1218; *Keşfü'z-zunûn*, I, 76, 245, 355, 809; II, 1460, 1597, 2002; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), V, 291-292; Brockelmann, *GAL*, I, 524; *Suppl.*, I, 730-731; Cevde Muhammed Muhammed el-Mehdî, *el-Vâhidî ve menhecühû fi't-tefsîr*, Kahire 1978, tür.yer.



ABDURRAHMAN ÇETİN

VÂHİDİYYE

(الواحديّة)

Kerrâmiyye'ye mensup olduğu belirtilen bir fırka

(bk. KERRÂMİYYE).

VÂHİME

(bk. VEHİM).